

Předškolní věk

PSY103: Vývojová psychologie I.

Podzim 2018

Petra Daňsová

dansova@fss.muni.cz

Předškolní věk – základní vymezení

- Za předškoláka je považováno dítě ve věku od 3 do 6 - 7 let
- Začátek období obvykle koresponduje se vstupem do mateřské školy
- Konec období je dán také sociálně – nástupem do školy

- 3 roky
- 4 roky
- 5 let

... velké rozdíly v rámci období samotného

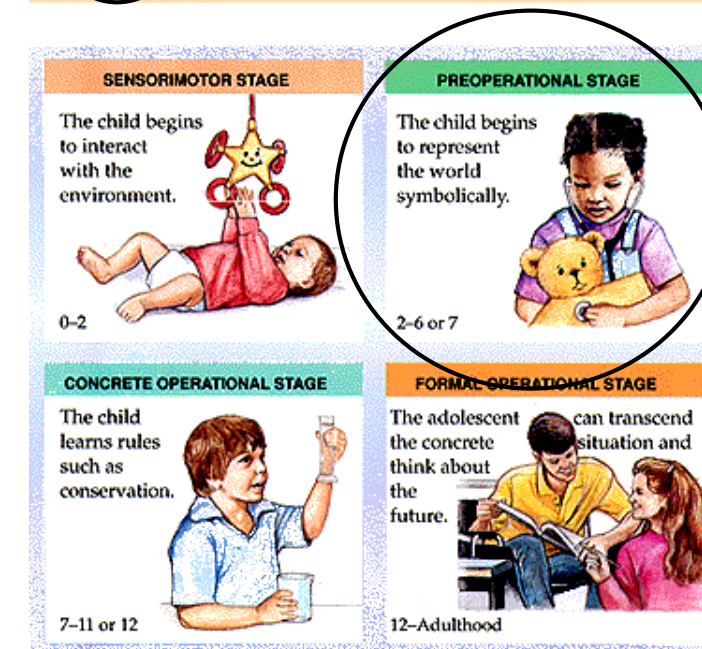
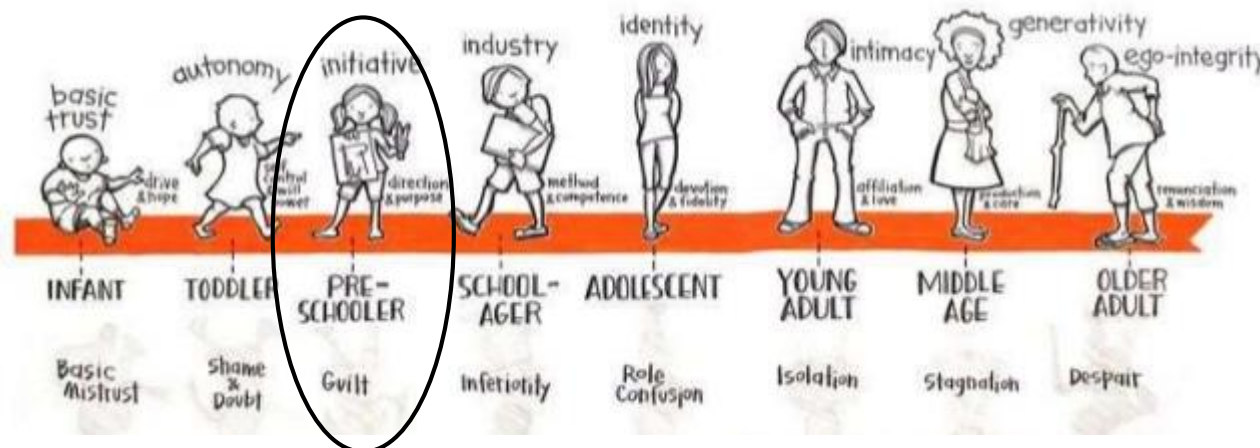
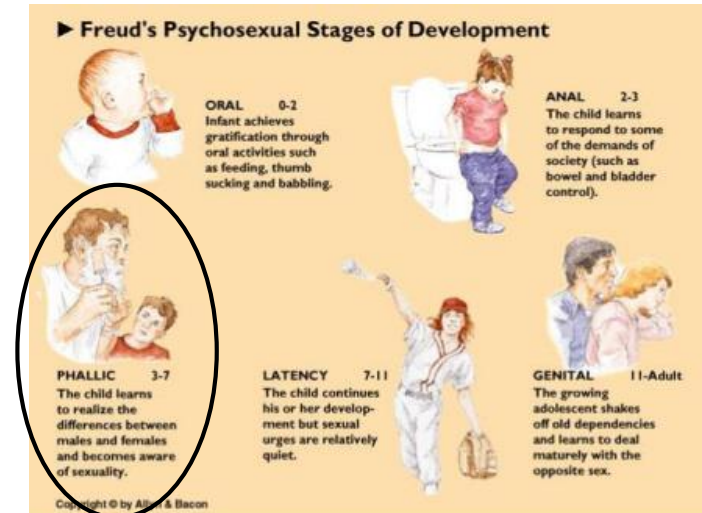

Předškolní věk – kontext vývojových teorií

Falické období – období identifikace s vlastním pohlavím (Freud; <https://www.youtube.com/watch?v=nG7yosFQHP4>)

Psychosociální konflikt mezi iniciativou a vinou (Erikson; <https://www.youtube.com/watch?v=Sl0KwUcmivk>)

Předoperační stádium - období názorného, intuitivního myšlení (Piaget; <https://www.youtube.com/watch?v=Jt3-PIC2nCs>)

Předškolní věk – významné socializační milníky, vývojový úkol

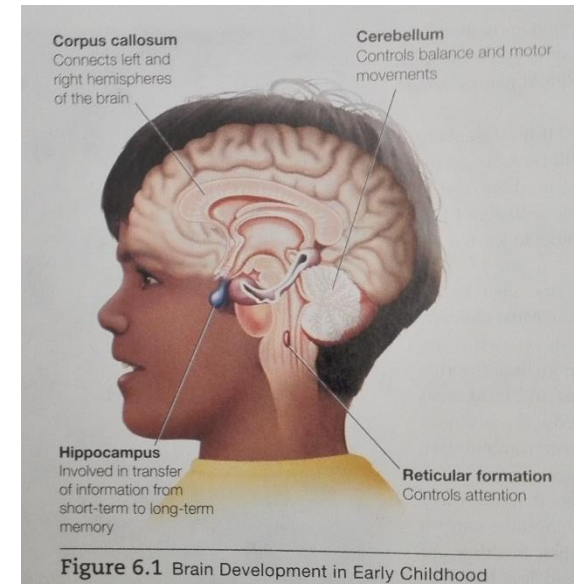
- překročení rámce nejužší rodiny a navazování prvních vztahů mimo ni prostřednictvím vstupu do MŠ na začátku tohoto období
- školní zralost a počátek školní docházky na jeho konci
- předškolní období není jen přípravou na školu, je to období rozvoje mnoha důležitých schopností a dovedností potřebných i mimo školní kontext
- významné je utváření vztahů s vrstevníky
 - spolupráce i soupeření
 - vedení i podřízení se
 - řešení konfliktů a uzavírání kompromisů

Pravidelný a dostatečný kontakt s vrstevníky je proto pro předškolní dítě nezbytný a nenahraditelný.

Vývoj mozku

- roste velikost mozku – ve 3 letech je zhruba na 70% váhy mozku dospělého, v 6 letech na cca 90% (Bauer et al., 2009)
 - nárůst velikosti mozku je dán nárůstem počtu spojení mezi dendrity neuronů a také pokračující myelinizací
- frontální laloky rostou rychleji než zbylé části mozkové kůry
 - souvisí s rozvojem emoční regulace, schopností předvídat důsledky jednání a plánováním jednání (Diamond, 2004)
- myelinizace corpus callosum
 - spojuje mozkové hemisféry
- myelinizace v mozečku
 - souvisí s rozvojem motoriky a udržování rovnováhy
- myelinizace v retikulární formaci
 - souvisí s rozvojem pozornosti
- myelinizace v hipokampu
 - kompletní ve věku okolo 5 let, souvisí se schopností převádět informace z krátkodobé do dlouhodobé paměti (možné vysvětlení, proč do zhruba 5 let máme pouze omezenou autobiografickou paměť)

- *dětská amnézie*

Tělesný vývoj

- Přibývání ve výšce i váze (americké děti okolo 5 – 7 cm/rok a 2 – 3 kg/rok)
 - Průměrné 3 leté dítě váží cca 13 – 15 kg a měří cca 89 – 96 cm
 - Průměrné 6 leté dítě váží cca 19 – 20 kg a měří cca 114 – 116 cm
- Přibývá svalové hmoty, tělesné proporce jsou podobné dospělým

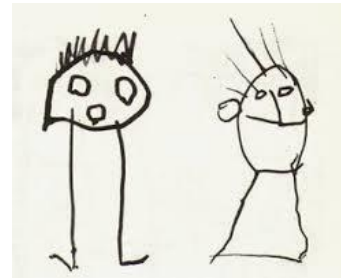
Motorický vývoj – hrubá motorika

- Větší koordinace pohybů
- Pohyby jsou ladnější a jistější
- Ve 3 letech je chůze obvykle jistá, dítě se dovede vyhnout překážce, skáče na místě, umí chodit do schodů (často ještě nestřídá nohy)
- Postupně se dítě učí stát na jedné noze, skákat z místa a skákat do dálky z rozběhu, při chůzi do schodů střídat nohy, při běhu lépe měnit směr či se zastavit v běhu, házet a chytat míč apod.

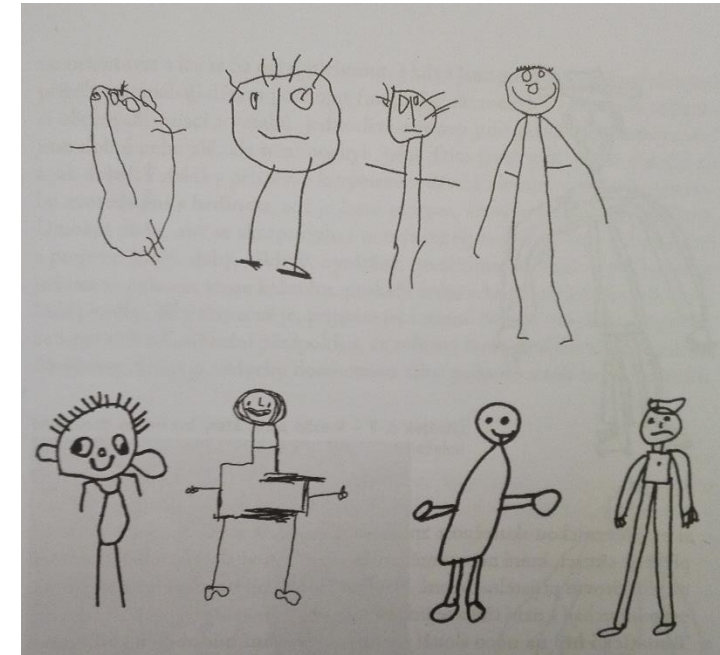
Motorický vývoj – jemná motorika

- Lepší koordinace pohybů
- Pohyby jsou jemnější, více diferencované
- Ve 3 letech dítě obvykle umí vzít malý předmět mezi palec a ukazovák, navlékat větší korálky
- Postupně se pohyby stávají více koordinované a dítě se učí kreslit, stříhat papír, manipulovat s menšími objekty (skládat puzzle či jiné hračky, zavazovat si tkaničky, zapínat zip či knoflíky apod.)

Vývoj kresby

- Ve 3 letech dítě obvykle napodobí čáru a kruh, kresba člověka má zpočátku podobu tzv. hlavonožce (tj. je bez trupu)
- Ve 4 letech dítě obvykle dovede nakreslit postavu včetně trupu, často chybí detaily
- V 5 letech dítě obvykle kreslí celou postavu člověka včetně trupu, končetin, očí, nosu i úst
- Kresba postupně v tomto období také odpovídá záměru dítěte něco nakreslit (není tedy jen dodatečným pojmenováním namalovaného)

Řečový vývoj

- Výrazný **rozvoj slovní zásoby** (ve 3 letech v průměru 1000 slov, v 6 letech pak cca 2500 slov; Bloom, 1998)
- Postupně se děti učí **gramatická pravidla** (jednotné/množné číslo, skloňování, časování, pořadí slov ve větě, používání předložek apod.) – učení probíhá implicitně na základě toho, co dítě slyší a jak řeč používá
- Řeč se vylepšuje i po **fonetické stránce** - drobné zbytky dětské patlavosti by neměly přetrvávat déle než do prvního roku školy, nejlépe by měly vymizet ještě před začátkem školní docházky
- Rozvíjí se rovněž **pragmatická stránka** jazyka – tj. sociální a kulturní kontext řeči – co je a není vhodné říkat, jak s kým mluvit apod. (tykání/vykání, poděkovat, poprosit, přizpůsobit řeč vzhledem ke komunikačnímu partnerovi aj.)
- 3 roky - po fonetické i gramatické stránce řeč ještě nedokonalá; různé nepřesnosti a agramatismy
- 6 let – dítě se dovede gramaticky správně vyjadřovat, vyslovuje správně většinu hlásek, tvoří i složitější souvětí, odlišuje tykání/vykání, dovede řeč přizpůsobit komunikačnímu partnerovi (dospělý, vrstevník, malé dítě)

- *prostý opožděný vývoj řeči, poruchy řeči (vývojová dysfázie expresivní/receptivní, koktavost, mutismus apod.)*

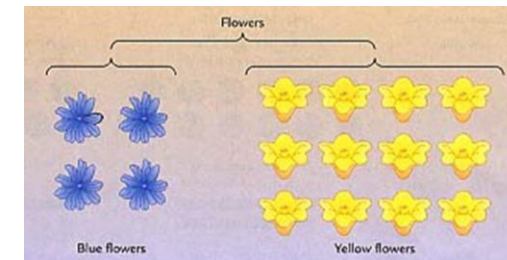
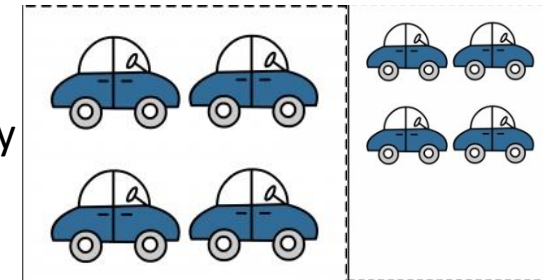
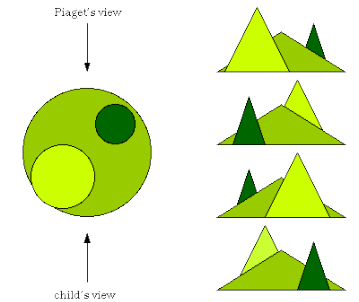
Kognitivní vývoj

- Předoperační stádium (Piaget)
 - Fáze názorného, intuitivního myšlení
 - Myšlení se odděluje od senzomotorické aktivity a je možné přemýšlet o něčem, co si dítě pouze představuje (souvisí mj. s rozvojem řeči)
 - Dítě ještě není schopno provádět mentální operace (tj. kognitivní procesy, které by respektovaly logická pravidla)
 - Dítě nerozlišuje/obtížně rozlišuje mezi fantazií a realitou
 - Myšlení je útržkovité, nepřesné, selektivní, chybí komplexní přístup

Kognitivní vývoj – typické znaky

- Centrace – myšlení ulpívá na jednom znaku/skutečnosti (obvykle percepčně nápadném znaku) a opomíjí další
- Egocentrismus – neschopnost odlišit mezi vlastní perspektivou a perspektivou druhého (<https://www.youtube.com/watch?v=OingFgslbh0>)
- Klasifikace a třízení – často nepřesné či nesprávné (např. chybné odlišení podřazené a nadřazené třídy, záměna kritéria klasifikace v průběhu třízení)
- Inkluze – tj. zahrnutí; schopnost porozumět, že objekt může být součástí více než jedné skupiny
- Konzervace – schopnost chápat, že změnou vnějšího vzhledu se nemění množství či hmotnost látky (<https://www.youtube.com/watch?v=GLj0IZFLKvg>)
- Reverzibilita – schopnost mentálně vrátit činnost do původního stavu, tj. uvažovat v obou směrech
- Kauzální uvažování – transdukce – příčinnost jevů chápána na základě časové či prostorové následnosti, hodnocení příčiny a následku může být obrácené či dítě spojuje události, které kauzální spojitost nemají

Kognitivní vývoj – typické znaky II.

- Prezentismus – vázanost na přítomnost, na aktuální podobu světa
- Fenomenismus – důraz na určitou, zjevnou podobu světa
- Animismus, antropomorfismus – tendence přisuzovat lidské vlastnosti a pocity neživým objektům
- Magičnost – tendence pomáhat si při interpretaci dění ve světě fantazií
- Arteficialismus – způsob výkladu vzniku světa či jeho znaků: někdo jej udělal
- Absolutismus – poznání musí mít definitivní a jednoznačnou platnost

Kognitivní vývoj

- Postupně se rozvíjí chápání času (dítě se učí pojmy jako dnes, včera, zítra, za týden apod., dochází k časové decentraci – schopnosti odpoutat se v uvažování od přítomnosti)
- Rozvíjí se chápání počtu – nejen naučené odříkání číselné řady, ale postupně roste pochopení významu čísla a pozice čísla v řadě
- Chápání prostoru se rovněž zlepšuje (dítě dovede odlišit polohu nahoře-dole, odlišení pravo-levé polohy je těžší)

- Dítě si při myšlení pomáhá fantazií, která má v tomto věku harmonizující funkci
 - Mohou se objevit tzv. konfabulace (nepravé lži)
- Počátek uvědomění si rozdílu mezi živým a mrtvým (smrt zpočátku chápána jako dočasný stav)
- Rozvoj teorie mysli – schopnost porozumět myšlenkovým procesům u sebe a druhých

Pozornost a paměť

- pozornost
 - rozvoj pozornosti vázán na zrání CNS
 - pozornost neselektivní
- paměť
 - roste kapacita krátkodobé i dlouhodobé paměti, stejně jako kapacita pracovní paměti
 - zapamatování je spíše bezděčné
 - ve vzpomínkách dítě často kombinuje realitu s fantazií
 - metapaměť - dítě ještě nemá prakticky žádné poznatky o fungování vlastní paměti

Exekutivní funkce a autoregulace

PURPLE YELLOW RED
BLACK RED GREEN
RED YELLOW ORANGE
BLUE PURPLE BLACK
RED GREEN ORANGE

- Exekutivní funkce
 - pracovní paměť
 - flexibilita pozornosti
 - Inhibice
 - Autoregulace
 - směřuje od emocionální regulace k regulaci založené na vůli, která je spojena s vědomím nutnosti a je nadřazena aktuálním pocitům
 - Schopnost sebe-regulace je podstatná pro sociální vztahy dítěte (umět odložit přání, kontrolovat okamžité impulzy, čekat, než na něj přijde řada, nemuset být vždy první)
 - Marshmelow test – delayed gratification (https://www.youtube.com/watch?v=QX_oy9614HQ)
- slabá sebe-regulace, silná sebe-regulace

Emoční vývoj

- Výrazný rozvoj emočního porozumění a sebe-regulace
 - Děti lépe rozumí příčinám emocí u sebe i druhých, subjektivitě emocí
 - Rozvoj emoční sebe-regulace je jedním z klíčových vývojových úkolů předškolního věku
 - Objevuje se méně afektivních výbuchů oproti batolecímu období, celkově jsou předškoláci častěji pozitivně laděni
 - Vzhledem k fantazijnímu myšlení jsou časté různé strachy u dětí (tma, strašidla apod.)
 - Děti se učí strategie pro zvládnání vlastních emocí – např. přesměrování pozornosti jinam, mluvení k sobě, hledání opory u dospělého apod.
 - Počátky sebehodnotících emocí – zahanbení, pýcha, hrdost apod.
- Rozvoj empatie a morálního uvažování
 - Souvisí se schopností přejímat perspektivu druhého
 - Empatie podporuje prosociální chování a přispívá k porozumění morálním principům
 - Piaget – fáze heteronomní morálky (dítě přejímá normy zvenčí nekriticky a absolutně)
 - Kohlberg – premorální fáze

- *separační úzkost, strachy*

Sociální vývoj

- Kontakt s vrstevníky pro dítě velmi důležitý
 - Dítě se interakcí s vrstevníky učí mnoho potřebných dovedností
 - schopnost spolupráce i soupeření
 - vedení i podřízení se
 - řešení konfliktů a uzavírání kompromisů
 - Přátelství s vrstevníky založena na podobnosti (podobnost z hlediska činností, vzhledu, společné hry apod.)
 - Ke konci předškolního období již děti vymezují přátelství i za pomoci charakteristik jako důvěra, podpora apod.
 - Vrstevnické skupiny se často dělí na chlapecké a dívčí
- *PAS*
- *stydlivé dítě, oblíbené – neoblíbené dítě*

Vztahy v rodině

- Rodiče považováni za vzor, dítě se s nimi identifikuje
 - Děti si často hrají na rodiče, chtějí dělat činnosti, které dělají rodiče apod.
 - Dítě nekriticky přebírá názory a postoje rodičů (tj. i pohled rodiče na sebe)
 - Období anticipace rolí (Erikson)
 - Vztahy se sourozenci
 - Sourozenci jsou zdrojem nových zkušeností – spolupráce, soupeření, zvládnutí nadřazené role apod.
 - Starší sourozenec, narození nového sourozence
- *rozpad rodiny*
- *deprivace v rodině*

Vývoj hry

- Klesá množství paralelní hry a narůstá množství tematické hry a kooperativní symbolické hry
 - V průběhu dochází k výraznějšímu oddělování skupin podle pohlaví (ve skupinách stejného pohlaví si hrají děti ve věku 2-3 let 30-40% času, děti ve věku 4 let 45% času a děti ve věku 6 let 73% času; Fabes et al., 2003)
 - chlapci v průměru projevují ve hře více fyzické aktivity, agresivity, snahy o dominanci a zvědavosti
 - dívky se naopak v průměru projevují submisivněji, s větším respektem k sociálním normám a lepší sebekontrolou
 - důležitost pohádek – jednoznačná pravidla, struktura a řád, odlišení dobra a zla, jasné a srozumitelné prezentování skutečnosti – dítě se učí porozumět fungování skutečného světa, pohádky uspokojují potřebu naděje, dávají dítěti pocit jistoty a bezpečí, umožňují ztotožnění s hrdinou apod.
- *PAS*
 - *samostatná hra dítěte*

Genderový vývoj

- Pochopení genderových rolí a očekávání s nimi spojenými
- Zhruba kolem 2 let dítě dochází k pochopení genderové identity (tj. zda je kluk nebo holka)
- Od 3 let děti přisuzují mnoho věcí ke slovům „ženský“ a „mužský“ (hračky, barvy, oblečení, činnosti apod.)
- V chování dítěte se více začíná rozdílnost pohlaví projevovat
- Dítě je často rigidní z hlediska představ o genderových rolích (např. si mohou myslet, že když si dívka bude hrát s chlapeckými hračkami, může se z ní stát chlapec apod.)
- Kolem 4 let dochází dítě k pochopení genderové stálosti (tj. že být kluk nebo holka je biologické povahy a nelze to měnit)
- Až kolem 5 let dítě pochopí genderovou konstantnost (tj. genderová identita zůstane stejná napříč situacemi)
- K diferenciaci rolí dochází prostřednictvím podmiňování a identifikace – sociálního učení
- Dítě používá genderová schémata k pochopení a interpretaci světa – což vede k sebe-socializaci (dítě se snaží udržovat konzistenci mezi vlastními schématy a vlastním chováním)

Možné potíže ve vývoji v předškolním období

- První opuštění užší rodiny a navazování vztahů s vrstevníky dává prostor pro srovnání dítěte s dětmi stejného věku.
- V kolektivu ostatních dětí více vyniknou různé specifické odchylky, které mohly dosud v rámci rodiny zůstat nepovšimnuty.
- Zejména v mateřské škole v rámci dětského kolektivu, kdy jsou na dítě kladeny větší nároky na trpělivost, spolupráci, pozornost a vytrvalost, než tomu obvykle bývá v rodině, mohou být odhaleny či vysloveny hypotézy o možných poruchách.

Možné potíže ve vývoji v předškolním období, aneb s čím se psycholog v praxi setkává

- Nepřipravenost pro vstup do mateřské školy, na konci období pak posouzení školní zralosti
- PAS
- ADHD/ADD
- Fyzický/smyslový handicap
- Motorická neobratnost
- Opožděný vývoj řeči, poruchy řeči
- Fobie
- Noční můry, noční děsy
- Agresivita
- Separační úzkostná porucha
- Pomočování u dětí
- Narození nového sourozence
- Socio-kulturní zázemí
- Rozvod rodičů

Děkuji za pozornost.

- Arnett, J. J. (2014). Early Childhood. In *Human Development: A Cultural Approach* (250 – 298), Pearson New International Edition. Pearson.
- Bauer, P.M., Hanson, J.L., Pierson, R.K., Davidson, R.J., & Pollak, S.D. (2009). Cerebellar volume and cognitive functioning in children who experienced early deprivation. *Biological Psychiatry*, *66*, 1100-1106.
- Diamond, A. (2004). Normal development of prefrontal cortex from birth to young adulthood: Cognitive functions, anatomy, and biochemistry. In D.T. Stoff & R.T. Knight (Eds.), *Principles of frontal lobe function* (pp. 466-503). New York, NY: Oxford University Press.
- Fabes, R.A., Martin, C.L., & Hanish, L.D. (2003). Young children's play qualities in same-, other-, and mixed-sex peer groups. *Child Development*, *74*, 921-932.
- Vágnerová, M. (2005). *Vývojová psychologie I*. Praha: Karolinum.